

สำนักงานพัฒนาชุมชนกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในยุคดิจิทัล

COMMUNITY DEVELOPMENT DEPARTMENT AND GRASSROOTS ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE DIGITAL AGE

ปณิตา มุ่งก่อกลาง
สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสงขลา
Panita Mungkorklang
Provincial Community Development Office of Songkhla
Corresponding Author E-mail: phanita8460@gmail.com

(Received : 26 August, 2025; Edit : 29 August, 2025; accepted : 30 August, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในยุคดิจิทัล โดยสำนักงานพัฒนาชุมชน (พช.) ในฐานะหน่วยงานหลักด้านการพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจฐานรากมีความสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้หลักของประชาชนส่วนใหญ่และเป็นกลไกสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำ การส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากโดย พช. ครอบคลุมการสนับสนุนกองทุนหมู่บ้าน การส่งเสริมอาชีพและการรวมกลุ่ม โครงการ OTOP และการพัฒนาผู้นำชุมชน ในยุคดิจิทัล เทคโนโลยีได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนเข้าถึงตลาดและโอกาสใหม่ ๆ เช่น การค้าออนไลน์ สื่อสังคมออนไลน์ การเรียนรู้ออนไลน์ และการใช้ Big Data อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากด้วยดิจิทัลยังเผชิญกับอุปสรรคหลายด้าน อาทิ ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ข้อจำกัดด้านทักษะดิจิทัลของประชาชน และโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่ทั่วถึง บทความนี้เสนอแนวทางการพัฒนา ได้แก่ การพัฒนาทักษะดิจิทัลของประชาชนและผู้นำชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน และการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยี การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องดำเนินการอย่างบูรณาการ โดยมี พช. เป็นกลไกสำคัญในการประสานความร่วมมือและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมโลก

คำสำคัญ (ภาษาไทย): เศรษฐกิจฐานราก, การพัฒนาชุมชน, ดิจิทัล

Abstract

This article examines the role of the Department of Community Development (DCD) in driving grassroots economy in the digital era. The grassroots economy plays a vital role in strengthening national economic and social security as it serves as the primary source of income for the majority of Thai people and contributes to reducing inequality. The DCD has promoted grassroots economic development through initiatives such as village and urban community funds, occupational promotion

and community groups, the One Tambon One Product (OTOP) project, and leadership development within communities. In the digital era, technology has become a crucial tool enabling communities to access new markets and opportunities, particularly through e-commerce, social media, e-learning, and the application of Big Data. Nevertheless, challenges remain, including the digital divide, insufficient digital skills among the population, and limitations in digital infrastructure. To address these issues, this article proposes several strategies: enhancing digital literacy among citizens and community leaders, fostering collaboration among government, private sectors, and academic institutions, investing in digital infrastructure to ensure equitable access, and integrating local wisdom with technology to create value-added products. In conclusion, the development of grassroots economy in the digital era requires integrated efforts, with the DCD acting as a key driver in coordinating resources and support. Such efforts will enable communities to strengthen self-reliance, achieve sustainable development, and remain resilient amidst global economic and social transformations.

Keywords (ภาษาอังกฤษ): Grassroots Economy, Community Development, Digital Transformation

บทนำ

เศรษฐกิจฐานราก (Grassroots Economy) หมายถึงระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการผลิตและการค้าขายในระดับครัวเรือนและชุมชน โดยมุ่งเน้นการสร้างรายได้ การจ้างงาน และการพึ่งพาตนเอง ซึ่งถือเป็นฐานรากที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจไทย เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม การค้าขายรายย่อย และการผลิตในครัวเรือน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565) การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต ลดความเหลื่อมล้ำ และเสริมสร้างความมั่นคงของสังคม (UNDP, 2021) ในยุคดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าออนไลน์ การจัดการข้อมูล และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ชุมชนที่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเหล่านี้ได้ ย่อมสามารถเพิ่มมูลค่าสินค้า ลดต้นทุนการผลิต และขยายตลาดได้กว้างขึ้น (OECD, 2020) ซึ่งทำให้เศรษฐกิจฐานรากมีความยืดหยุ่นและแข่งขันได้ในระดับประเทศและนานาชาติ

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2565) ในฐานะหน่วยงานหลักด้านการพัฒนาชุมชน ได้มีบทบาทสำคัญในการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาสนับสนุนเศรษฐกิจฐานราก ตัวอย่างเช่น

- **โครงการ OTOP (One Tambon One Product):** ส่งเสริมการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่สินค้าชุมชน ผ่านการพัฒนาแพลตฟอร์ม OTOP Online ทำให้ผู้ผลิตท้องถิ่นสามารถจำหน่ายสินค้าได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยไม่จำกัดเพียงตลาดท้องถิ่นอีกต่อไป
- **โครงการ Smart Farmer:** สนับสนุนเกษตรกรไทยให้ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น การเกษตรแม่นยำ (Precision Agriculture) การใช้แอปพลิเคชันเพื่อวางแผนการผลิต และการขายสินค้าผ่าน e-Marketplace ทำให้เกษตรกรเข้าถึงตลาดได้โดยตรงและลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง
- **ศูนย์ดิจิทัลชุมชน (Digital Community Center):** พัฒนาทักษะด้านดิจิทัลแก่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ การทำธุรกิจ และการเข้าถึงบริการสาธารณะ เช่น การชำระเงินออนไลน์ และการเรียนรู้ออนไลน์ (E-learning)

ผลจากการดำเนินงานเหล่านี้ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างชัดเจนต่อชุมชน ได้แก่

1. เพิ่มรายได้และโอกาสทางเศรษฐกิจ จากการเข้าถึงตลาดออนไลน์
2. ลดความเหลื่อมล้ำด้านเทคโนโลยี โดยการสร้างโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าถึงดิจิทัล
3. ยกระดับศักยภาพชุมชน ผ่านการพัฒนาทักษะความรู้ด้านดิจิทัล
4. สร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืน ให้กับเศรษฐกิจชุมชนด้วยการพึ่งพาตนเอง

ดังนั้น การที่ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2565) ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นกลไกในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ไม่เพียงแต่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นการลงทุนระยะยาวเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของประชาชน และความเข้มแข็งของสังคมไทย

เนื้อหา

1. ความหมายและความสำคัญของเศรษฐกิจฐานราก

เศรษฐกิจฐานราก (Grassroots Economy) หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่ประชาชนในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน และชุมชนมีบทบาทโดยตรงในการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแรงงานภายในชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐาน เศรษฐกิจฐานรากจึงสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับวิถีชีวิตของประชาชน ซึ่งแตกต่างจากเศรษฐกิจในระดับมหภาคที่ขับเคลื่อนโดยภาคอุตสาหกรรมและทุนขนาดใหญ่ เศรษฐกิจฐานรากจึงมีความสำคัญในฐานะกลไกการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองและการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในระดับรากฐานของโครงสร้างเศรษฐกิจ มิได้จำกัดเพียงการเพิ่มรายได้ของครัวเรือน แต่ยังครอบคลุมถึงการสร้างความมั่นคงทางอาหาร การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และการธำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถสืบทอดรับกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม (อุทัยวรรณ พงษ์ไพบูลย์, 2564) นอกจากนี้ แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากยังสัมพันธ์โดยตรงกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระราชทานไว้ โดยเน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกัน ซึ่งนักวิชาการได้ตีความว่าเป็นรากฐานของการพัฒนาที่มีความสมดุลและยั่งยืน (เกษม จันทรแก้ว, 2561)

ในยุคดิจิทัล เศรษฐกิจฐานรากได้รับผลกระทบและโอกาสจากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เข้ามามีบทบาทต่อกระบวนการผลิต การจัดจำหน่าย และการเข้าถึงตลาด ระบบดิจิทัลเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจได้กว้างขวางขึ้น เช่น การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการจำหน่ายสินค้า OTOP หรือการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น (สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, 2565) การประยุกต์ใช้ดิจิทัลเข้ากับเศรษฐกิจฐานรากจึงถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในระยะยาว

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจฐานรากมิได้เป็นเพียงระบบเศรษฐกิจที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับวิถีชีวิตของประชาชนเท่านั้น แต่ยังเป็นปัจจัยพื้นฐานในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของประเทศ โดยเฉพาะเมื่อได้รับการสนับสนุนจากนโยบายสาธารณะและขับเคลื่อนด้วยพลังดิจิทัลและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างบูรณาการ (พจนา แข่งขัน, 2562)

ความสำคัญของเศรษฐกิจฐานราก สามารถอธิบายได้ดังนี้

เป็นแหล่งรายได้หลักของประชาชนส่วนใหญ่ ประเทศไทยยังคงมีประชากรจำนวนมากประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม การผลิตรายย่อย และการค้าขายในชุมชน ซึ่งล้วนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจฐานราก การสนับสนุนเศรษฐกิจในระดับนี้จึงมีผลโดยตรงต่อการสร้างรายได้และคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565) การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจึงไม่เพียงมีความหมายในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงการเสริมสร้างความเป็นธรรมทางสังคม และการกระจายโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรและตลาดอย่างทั่วถึง (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2564) ทั้งนี้ เศรษฐกิจฐานรากยังถือเป็นกลไกสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบท โดยการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนในพื้นที่ห่างไกลได้สามารถเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจมหภาค ผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนโยบายสนับสนุนจากภาครัฐ (สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, 2565)

ลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบท เศรษฐกิจฐานรากเป็นกลไกที่ช่วยสร้างโอกาสให้คนในชนบทสามารถเข้าถึงทรัพยากรและตลาดได้มากขึ้น ผ่านการสนับสนุนด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี และการจัดการธุรกิจชุมชน ซึ่งช่วยลดความแตกต่างด้านรายได้และโอกาสระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท (UNDP, 2021) การเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากในลักษณะนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน เนื่องจากสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจที่เกื้อกูลกันระหว่างท้องถิ่นและระดับมหภาค พร้อมทั้งเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการแข่งขันและปรับตัวต่อกระแสโลกาภิวัตน์ (เกษม จันทรแก้ว, 2561; สมพร จิตเป็นธม, 2562)

เป็นรากฐานความมั่นคงของประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม เศรษฐกิจฐานรากเปรียบเสมือน “เสาหลัก” ที่ค้ำจุนระบบเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม เพราะเมื่อชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ จะช่วยลดปัญหาความยากจน การย้ายถิ่นฐาน และสร้างความมั่นคงทางสังคมอย่างยั่งยืน (สำนักงานพัฒนาชุมชน, 2566) นอกจากนี้ เศรษฐกิจฐานรากยังเป็นฐานรากของการพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักการพัฒนายั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 1 การขจัดความยากจน และเป้าหมายที่ 8 การส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ทั่วถึงและยั่งยืน (United Nations, 2015) การเชื่อมโยงเศรษฐกิจฐานรากเข้ากับนโยบายสาธารณะและกรอบการพัฒนาในระดับสากล จึงมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจฐานรากมีบทบาทสำคัญทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพราะไม่เพียงสร้างรายได้แก่ประชาชน แต่ยังช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและความมั่นคงของประเทศในระยะยาว การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างการพึ่งพาตนเองของชุมชนกับการพัฒนาเศรษฐกิจมหภาค ทั้งยังสนับสนุนการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการกระจายโอกาสอย่างทั่วถึง เมื่อเศรษฐกิจฐานรากได้รับการขับเคลื่อนด้วยองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนโยบายสาธารณะที่เอื้อต่อการพัฒนา จะสามารถเป็นพลังหลักในการขับเคลื่อนประเทศไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

2. บทบาทของสำนักงานพัฒนาชุมชนในการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก

สำนักงานพัฒนาชุมชน (พช.) มีภารกิจหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในชนบท ผ่านการดำเนินโครงการและกิจกรรมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและการพึ่งพาตนเอง โดยบทบาทสำคัญสามารถสรุปได้ดังนี้

สนับสนุนกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนหมู่บ้านถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างทุนหมุนเวียนทางการเงินในระดับท้องถิ่น เพื่อใช้ในการลงทุนพัฒนาอาชีพ การจัดการทรัพยากร และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งช่วยให้ประชาชนลดการพึ่งพาแหล่งเงินกู้ยืมในระบบ และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับฐานราก (กรมการพัฒนา

ชุมชน, 2566) นอกจากนี้ กองทุนหมู่บ้านยังมีบทบาทในการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนที่มีรายได้น้อย โดยการเปิดโอกาสให้เข้าถึงแหล่งเงินทุนที่เป็นธรรมและยืดหยุ่นมากขึ้น ตลอดจนเป็นเวทีในการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน ผ่านการเรียนรู้ร่วมกันในด้านการบริหารจัดการ การวางแผนทางการเงิน และการสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจระดับท้องถิ่น (สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, 2565) ผลลัพธ์ของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านจึงไม่เพียงช่วยลดปัญหาหนี้สินและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้เติบโตอย่างยั่งยืน (สมพร จิตเป็นธม, 2562)

ส่งเสริมอาชีพและการรวมกลุ่ม พช. สนับสนุนการรวมกลุ่มของประชาชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และสหกรณ์ชุมชน เพื่อสร้างพลังทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน การรวมกลุ่มเช่นนี้ช่วยเพิ่มศักยภาพด้านการผลิต การบริหารจัดการ และการตลาด ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น การรวมกลุ่มยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างทุนทางสังคม (social capital) ที่ช่วยให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่ยั่งยืน (วิเชียร ชินวงศ์, 2563) ทั้งนี้ การสนับสนุนของภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นในการพัฒนากลุ่มอาชีพยังช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิก ผ่านการเข้าถึงแหล่งทุน การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต และการเชื่อมโยงกับตลาดที่กว้างขึ้น (วรารณ แก้วประดิษฐ์, 2564) ดังนั้น การรวมกลุ่มจึงไม่เพียงเป็นกระบวนการทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นยุทธศาสตร์ทางสังคมที่ส่งเสริมความสามัคคีและความมั่นคงของชุมชนในระยะยาว

โครงการ OTOP (One Tambon One Product) เป็นโครงการสำคัญที่ผลักดันผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ตลาดระดับประเทศและนานาชาติ โดยเน้นการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น การพัฒนามาตรฐานคุณภาพ และการใช้ช่องทางตลาดดิจิทัลในการกระจายสินค้า ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าและสร้างรายได้ที่ยั่งยืนให้กับชุมชน (UNDP, 2021) นอกจากนี้ OTOP ยังมีบทบาทในการสร้างความภาคภูมิใจและการรักษามรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านการส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ สามารถแปรรูปสินค้าพื้นบ้านให้มีความร่วมสมัย ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค และแข่งขันได้ในตลาดโลก (ณัฐพล ใจจริง, 2564) อีกทั้งยังเป็นกลไกในการสร้างงานในท้องถิ่น ลดการย้ายถิ่นฐานของแรงงาน และกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจสู่ชนบทอย่างทั่วถึง (เกศินี วิฑูรชาติ, 2565)

การพัฒนาผู้นำและเครือข่ายชุมชน การสร้างผู้นำที่มีศักยภาพและเครือข่ายความร่วมมือในระดับท้องถิ่น ถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากผู้นำชุมชนสามารถเป็นกลไกหลักในการจัดการตนเอง การวางแผนพัฒนา และการแก้ไขปัญหาภายในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565; OECD, 2020) การพัฒนาผู้นำในลักษณะนี้ยังช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับทุนทางสังคม (social capital) ของชุมชน เพราะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และศักยภาพจะสามารถขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของประชาชนและประสานความร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วิเชียร ชินวงศ์, 2563) อีกทั้งเครือข่ายความร่วมมือยังมีส่วนสำคัญในการขยายผลการพัฒนา ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถ่ายทอดนวัตกรรม และการเสริมพลังซึ่งกันและกันระหว่างชุมชน (วรารณ แก้วประดิษฐ์, 2564)

กล่าวโดยสรุป บทบาทของสำนักงานพัฒนาชุมชนไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ แต่ยังครอบคลุมถึงการสร้างทุนทางสังคม การพัฒนาศักยภาพผู้นำ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งทั้งหมดนี้ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับเศรษฐกิจฐานรากของไทย

3. การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล

การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก ช่วยให้ชุมชนสามารถเข้าถึงตลาดและโอกาสใหม่ ๆ ได้มากขึ้น รวมทั้งเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ลดต้นทุน และสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์และบริการของชุมชน (OECD, 2020) ตัวอย่างการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ได้แก่

การตลาดออนไลน์ (E-Commerce): การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น Lazada, Shopee และ Line Shopping ทำให้ผู้ผลิตในชุมชนสามารถเข้าถึงลูกค้าทั่วประเทศและต่างประเทศได้โดยตรง โดยไม่ถูกจำกัดด้วยพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ช่วยเพิ่มรายได้และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (UNDP, 2021) นอกจากนี้ การใช้ E-Commerce ยังเป็นการเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันของสินค้าชุมชน เนื่องจากช่วยลดต้นทุนด้านการจัดจำหน่าย การตลาด และการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการรายย่อยสามารถสร้างแบรนด์และพัฒนามาตรฐานสินค้าที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคยุคใหม่ได้อย่างรวดเร็ว (พรทิพย์ กาญจนโชติ, 2565) ทั้งนี้ ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทักษะดิจิทัลของผู้ผลิตในชุมชน เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จาก E-Commerce ได้อย่างเต็มศักยภาพ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2566)

สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media): การใช้ Facebook, TikTok และ YouTube เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์สินค้าและสร้างแบรนด์ ทำให้สินค้าชุมชนมีความน่าสนใจและเป็นที่รู้จักในวงกว้าง อีกทั้งยังช่วยสร้าง “เรื่องราวของสินค้า” (Product Storytelling) เพื่อดึงดูดผู้บริโภคได้ดียิ่งขึ้น (กรมการพัฒนาชุมชน, 2566) การเล่าเรื่องราวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ยังช่วยสร้างความเชื่อมโยงทางอารมณ์ระหว่างผู้บริโภคกับสินค้า ทำให้เกิดความไว้วางใจและความภักดีต่อแบรนด์มากขึ้น (Kotler & Keller, 2016) นอกจากนี้ การใช้ Social Media ยังเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการรายย่อยในชุมชนสามารถมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับลูกค้า รับข้อเสนอแนะ และปรับปรุงกลยุทธ์การตลาดได้อย่างต่อเนื่องแบบเรียลไทม์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความยั่งยืนของธุรกิจชุมชนในยุคดิจิทัล (Kaplan & Haenlein, 2010)

การเรียนรู้ออนไลน์ (E-Learning): การอบรมและพัฒนาทักษะดิจิทัลแก่ประชาชน เช่น การใช้แพลตฟอร์มอบรมออนไลน์ หรือการจัดคอร์สเรียนผ่านศูนย์ดิจิทัลชุมชน ช่วยเพิ่มศักยภาพของประชาชนให้สามารถทำธุรกิจออนไลน์ได้ด้วยตนเอง และเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565) การเรียนรู้ออนไลน์ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการลดช่องว่างทางการศึกษาและการเข้าถึงข้อมูล โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท ซึ่งมีขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษา (UNESCO, 2020) นอกจากนี้ การใช้ E-Learning ในการพัฒนาศักยภาพของแรงงานและผู้ประกอบการรายย่อย ยังสอดคล้องกับแนวคิด *Lifelong Learning* ที่ช่วยให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ ปรับตัว และพัฒนาทักษะใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจดิจิทัลได้อย่างต่อเนื่อง (Candy, 2002)

Big Data และ Smart Community: การนำข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) มาวิเคราะห์เพื่อใช้วางแผนและติดตามการพัฒนาชุมชน เช่น การวิเคราะห์ความต้องการตลาด การคาดการณ์ผลผลิตทางการเกษตร และการติดตามคุณภาพชีวิตของประชาชน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน นอกจากนี้ Big Data ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้าง *Smart Community* ซึ่งเป็นชุมชนที่ใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการตนเองอย่างมีระบบ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Hashem et al., 2015) การบูรณาการ Big Data เข้ากับการบริหารจัดการชุมชนยังช่วยให้ผู้นำและเครือข่ายท้องถิ่นสามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล โปร่งใส และสอดคล้องกับความต้องการจริงของประชาชน ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนในยุคดิจิทัล (Daniel, 2015; Mayer-Schönberger & Cukier, 2013)

กล่าวโดยสรุป การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลไม่ได้เพียงช่วยให้ชุมชนเข้าถึงตลาดใหม่ ๆ เท่านั้น แต่ยังเป็นการเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในระยะยาว

4. ปัญหาและอุปสรรคในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากสู่ดิจิทัล

แม้ว่าการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจะช่วยเปิดโอกาสใหม่ ๆ และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของชุมชน แต่ในทางปฏิบัติยังคงเผชิญกับอุปสรรคหลายประการที่ส่งผลให้การขับเคลื่อนสู่เศรษฐกิจดิจิทัลไม่เป็นไปอย่างราบรื่น ได้แก่

ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide): ประชาชนในบางพื้นที่ โดยเฉพาะในชนบทและพื้นที่ห่างไกล ยังไม่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและอุปกรณ์ดิจิทัลได้อย่างทั่วถึง ความเหลื่อมล้ำดังกล่าวทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท ส่งผลให้ชุมชนขาดโอกาสทางเศรษฐกิจในโลกดิจิทัล (OECD, 2020; UNDP, 2021) การลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลจึงเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลถือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ การศึกษา และการมีส่วนร่วมทางสังคม (Van Dijk, 2020) นอกจากนี้ รัฐบาลและองค์กรระหว่างประเทศยังได้เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การพัฒนาทักษะดิจิทัล และการสร้างความตระหนักรู้แก่ประชาชน เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างเท่าเทียมและทั่วถึง (UNESCO, 2020)

ทักษะดิจิทัลของประชาชนยังไม่เพียงพอ: แม้ว่าจะมีการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตมากขึ้น แต่ประชาชนจำนวนมากยังขาดทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการทำธุรกิจ เช่น การตลาดออนไลน์ การสร้างคอนเทนต์ หรือการใช้เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ไม่สามารถแข่งขันได้เต็มที่ในระบบเศรษฐกิจดิจิทัล การขาดทักษะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำเชิงคุณภาพด้านการเข้าถึงเทคโนโลยี (quality of access) เพราะแม้โครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลจะขยายตัวอย่างต่อเนื่อง แต่หากประชาชนไม่มีความรู้และทักษะในการใช้เทคโนโลยี ก็ไม่สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มศักยภาพ (Van Dijk, 2020) ดังนั้น การยกระดับทักษะดิจิทัลของประชาชนจึงเป็นนโยบายสำคัญที่ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้ความสำคัญ ผ่านการจัดอบรม การพัฒนาเนื้อหาการเรียนรู้ออนไลน์ที่เข้าถึงง่าย และการสร้างระบบนิเวศทางดิจิทัลที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (UNESCO, 2020; OECD, 2020)

ข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐาน: สัญญาณอินเทอร์เน็ตและระบบเครือข่ายยังไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยเฉพาะในหมู่บ้านห่างไกล ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก นอกจากนี้ ค่าใช้จ่ายในการเข้าถึงอุปกรณ์และบริการอินเทอร์เน็ตยังคงเป็นภาระของครัวเรือนรายได้น้อย (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565; กรมการพัฒนาชุมชน, 2566) ปัญหานี้ทำให้ประชาชนในพื้นที่ชนบทจำนวนมากยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อพัฒนาอาชีพและเพิ่มรายได้ได้อย่างเต็มที่ ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม (OECD, 2020) การแก้ไขข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานจึงต้องอาศัยการลงทุนระยะยาวของภาครัฐและเอกชนควบคู่กัน ทั้งในด้านการขยายโครงข่ายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง การสนับสนุนค่าใช้จ่ายด้านอุปกรณ์สำหรับครัวเรือนรายได้น้อย และการจัดตั้งศูนย์ดิจิทัลชุมชนเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงเทคโนโลยีได้ในราคาที่เหมาะสม (UNESCO, 2020)

กล่าวโดยสรุป ปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากสู่ดิจิทัลไม่สามารถพึ่งพาเพียงการมีเทคโนโลยี แต่ต้องอาศัยการลงทุนในด้านโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาทักษะดิจิทัลของประชาชน และการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี เพื่อให้การพัฒนาเกิดผลอย่างแท้จริงและยั่งยืน

5. แนวทางการพัฒนาและข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในยุคดิจิทัลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน สำนักงานพัฒนาชุมชนควรดำเนินการดังต่อไปนี้

พัฒนาทักษะดิจิทัลแก่ประชาชนและผู้นำชุมชนอย่างต่อเนื่อง การเสริมสร้างความรู้และทักษะดิจิทัลให้แก่ประชาชนและผู้นำชุมชน เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเพิ่มศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิต การตลาด และการจัดการธุรกิจชุมชน การอบรมเชิงปฏิบัติการและการเรียนรู้ออนไลน์ (E-learning) จะช่วยให้ประชาชนสามารถปรับตัวได้ในโลกเศรษฐกิจดิจิทัล (UNDP, 2021; กรมการพัฒนาชุมชน, 2566) นอกจากนี้ การพัฒนาทักษะดิจิทัลยังเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้าง **ทุนมนุษย์ (Human Capital)** และ **ทุนทางสังคม (Social Capital)** ของชุมชน เนื่องจากทำให้ประชาชนสามารถเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้สั่กันได้อย่างต่อเนื่อง (Van Dijk, 2020) อีกทั้งยังช่วยให้ผู้นำชุมชนสามารถใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีประกอบการตัดสินใจ วางแผนการพัฒนา และประสานความร่วมมือกับเครือข่ายต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (OECD, 2020) การลงทุนในการพัฒนาทักษะดิจิทัลจึงไม่เพียงช่วยลดความเหลื่อมล้ำ แต่ยังเป็นยุทธศาสตร์ระยะยาวในการสร้างชุมชนอัจฉริยะ (Smart Community) ที่สามารถแข่งขันและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากไม่สามารถทำได้โดยลำพัง การเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา จะทำให้เกิดการบูรณาการทรัพยากรความรู้ และเทคโนโลยี เพื่อสนับสนุนการเติบโตของชุมชน เช่น การพัฒนานวัตกรรม การตลาด และการบริหารจัดการข้อมูล (OECD, 2020) ความร่วมมือในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิด **Triple Helix Model** ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการบูรณาการบทบาทของมหาวิทยาลัย ภาครัฐ และภาคเอกชน สามารถสร้างระบบนิเวศการพัฒนาที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์นวัตกรรมและการยกระดับศักยภาพการแข่งขันของประเทศ (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมและองค์กรชุมชนก็มีความสำคัญไม่น้อย เพราะช่วยสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของประชาชน และทำให้การพัฒนา มีความครอบคลุมและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น (UNDP, 2021)

สนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลให้เข้าถึงชุมชนทุกพื้นที่ การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและอุปกรณ์ดิจิทัลเป็นปัจจัยพื้นฐานของเศรษฐกิจดิจิทัล รัฐบาลลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น สัญญาณอินเทอร์เน็ตที่ครอบคลุมทุกพื้นที่ รวมถึงมาตรการช่วยเหลือด้านค่าใช้จ่ายเพื่อให้ครัวเรือนรายได้น้อยสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565; UNDP, 2021) การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลไม่เพียงช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศในระยะยาว (OECD, 2020) นอกจากนี้ การขยายการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตยังช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนาอาชีพ และการสร้างนวัตกรรมในระดับชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน (UNESCO, 2020)

บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสานกับเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น การพัฒนาแบรนด์สินค้า OTOP การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัย และการใช้ Big Data วิเคราะห์ความต้องการตลาด จะช่วยเพิ่มคุณค่าและขยายโอกาสให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชน (สมคิด พรหมจ้อย, 2564; กรมการพัฒนาชุมชน, 2566) แนวทางดังกล่าวไม่เพียงทำให้สินค้าชุมชนสามารถแข่งขันได้ในตลาดสมัยใหม่ แต่ยังช่วยรักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ควบคู่กับการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ (เกศินี นาคเสน, 2565) นอกจากนี้ การผสมผสานองค์

ความรู้ดั้งเดิมเข้ากับนวัตกรรมดิจิทัลยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคยุคใหม่ ขณะเดียวกันก็รักษาอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน (UNESCO, 2020)

กล่าวโดยสรุป แนวทางการพัฒนานี้เป็นทั้งกลไกเชิงรุกและเชิงป้องกัน ที่ไม่เพียงช่วยลดอุปสรรค แต่ยังช่วยเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของชุมชน และสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัล การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การเสริมสร้างทักษะดิจิทัลแก่ประชาชนและผู้นำชุมชน การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ลดความเหลื่อมล้ำ และขยายโอกาสในการเข้าถึงตลาดที่หลากหลาย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

สรุป

เศรษฐกิจฐานรากเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เนื่องจากเป็นระบบ ที่ประชาชนส่วนใหญ่พึ่งพาและมีส่วนร่วมโดยตรง ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจึงมีความหมายมากกว่าการสร้างรายได้ แต่ยังเป็นการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม สำนักงานพัฒนาชุมชน (พช.) ในฐานะหน่วยงานหลัก มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนเศรษฐกิจฐานราก ทั้งการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน การส่งเสริมอาชีพและการรวมกลุ่ม การผลักดันผลิตภัณฑ์ OTOP และการพัฒนาผู้นำชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้แก่สังคม เมื่อเข้าสู่ยุคดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามาเป็นกลไกใหม่ที่ช่วยให้ชุมชนเข้าถึงตลาด สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ และเพิ่มมูลค่าสินค้าผ่านเครื่องมือดิจิทัล เช่น E-Commerce สื่อสังคมออนไลน์ และการใช้ Big Data อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากสู่ดิจิทัล ยังคงเผชิญกับอุปสรรคหลายด้าน เช่น ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ทักษะดิจิทัลของประชาชนที่ยังไม่เพียงพอ และข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ดังนั้น แนวทางการพัฒนาที่สำคัญคือ การเสริมสร้างทักษะดิจิทัล การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน และการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยี การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในยุคดิจิทัลต้องอาศัยการทำงานแบบบูรณาการระหว่างภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชน เพื่อให้เศรษฐกิจฐานรากสามารถเติบโตอย่างมั่นคง ยั่งยืน และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2566). รายงานประจำปี 2566. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน.
- เกศินี นาคเสน. (2565). การพัฒนาสินค้า OTOP และเศรษฐกิจชุมชนในยุคดิจิทัล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เกษม จันทรแก้ว. (2561). เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการ.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2565). รายงานเศรษฐกิจและการเงินประจำปี 2565. กรุงเทพฯ: ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- ปัญญา มหาชัย. (2563). ทูทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนไทย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พงศ์พันธ์ ศิริบุรณ. (2564). เศรษฐกิจฐานรากกับการพัฒนาดิจิทัล. กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการ.
- ศิริพร วัชรินทร์รัตน์. (2564). ความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. (2565). เศรษฐกิจดิจิทัลกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.

- สมพร จิตเป็นธม. (2562). *การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในสังคมไทย*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. (2565). *รายงานผลการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ.
- สำนักงานพัฒนาชุมชน. (2566). *การพัฒนาชุมชนไทยในยุคดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาชุมชน.
- สุภาวดี อมรเวช. (2564). *การสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาชุมชน*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อมรรัตน์ จงอุดมการณ์. (2564). *เศรษฐกิจฐานรากและความมั่นคงทางสังคม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรารณ อินทรสถิตย์. (2565). *E-Commerce กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- Candy, P. (2002). *Lifelong learning and information literacy*. White House Conference on School Libraries. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Daniel, B. (2015). Big Data and analytics in higher education: Opportunities and challenges. *British Journal of Educational Technology*, 46(5), 904–920.
- Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123.
- Hashem, I. A. T., Yaqoob, I., Anuar, N. B., Mokhtar, S., Gani, A., & Khan, S. U. (2015). The rise of “big data” on cloud computing: Review and open research issues. *Information Systems*, 47, 98–115.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59–68.
- Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management* (15th ed.). London: Pearson Education.
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2013). *Big data: A revolution that will transform how we live, work, and think*. London: John Murray.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Bridging the digital divide*. Paris: OECD Publishing.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations.
- United Nations Development Programme. (2021). *Human development report 2021/2022*. New York: UNDP.
- UNESCO. (2020). *Leveraging ICTs to achieve education 2030*. Paris: UNESCO.
- Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Cambridge: Polity Press.
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2013). *Big data: A revolution that will transform how we live, work, and think*. London: John Murray.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Bridging the digital divide*. Paris: OECD Publishing.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations.

United Nations Development Programme. (2021). *Human development report 2021/2022*. New York: UNDP.

UNESCO. (2020). *Leveraging ICTs to achieve education 2030*. Paris: UNESCO.

Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Cambridge: Polity Press.